

→ Iedere maand selecteert *Historisch Nieuwsblad* de beste nieuwe geschiedenisboeken uit binnen- en buitenland. Alle besproken titels kunt u terugvinden op www.historischnieuwsblad.nl/shop.

Multatuli keert zich tegen de uitbuiting van de inwoners van Indië.

Dominees, dichters en feministen

Auteurs weerspiegelen het maatschappelijk debat

Romans, gedichten, verhalen en literaire kritiek zijn niet alleen een spiegel van een samenleving, maar hebben deze ook mede vormgegeven. Hoe keken mensen tegen hun wereld aan? Wat hield hen bezig? Hoe gingen ze met elkaar om? Wat waren hun dromen, idealen, verlangens, frustraties en angsten? Daardoor kan de literatuurgeschiedenis van een tijdvak een belangrijke aanvulling vormen op het verhaal over de politiek, de sociaal-economische verhoudingen en de culturele ontwikkelingen. Helaas zijn veel literatuurgeschiedenissen niet zo toegankelijk voor een

breder lezerspubliek, omdat ze verzanden in eindeloze samenvattingen van literaire stromingen, oeuvres, biografietjes van schrijvers en uitgevers, en typeringen van tijdschriften.

In hun literatuurgeschiedenis over de periode 1750-1900 hebben Rick Honings en Lotte Jensen gelukkig voor een ander perspectief gekozen. Centraal staat de vraag hoe auteurs in een bepaald tijdvak naar hun eigen rol en positie keken. Wat was volgens hen de betekenis van literatuur? Hoe stelden ze zich op ten opzichte van de samenleving? Speelden ze wel of geen rol in maatschappelijke debatten? De anderhalve eeuw die zij beschrijven hebben Honings

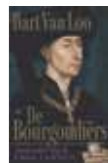
en Jensen verdeeld in drie periodes, waarin ze steeds zeven typen auteurs onderscheiden die zich in die tijd manifesteerden, zoals de genootschapsdichter, de byroniaan, de domineedichter, de naturalist en de feminist. Uiteraard waren er de nodige tussenvormen, en niet iedere auteur viel volledig te vangen in een van deze categorieën, maar niettemin helpt die indeling om meer zicht te krijgen op de betekenis van de Nederlandse literatuur in deze periode. Ook wordt duidelijk dat de maatschappelijke betekenis van een auteur niet altijd evenredig was aan de kwaliteit van diens literaire werk. *Max Havelaar* van Multatuli

Romantici en revolutionairen. Literatuur en schrijverschap in Nederland in de 18de en 19de eeuw Rick Honings en Lotte Jensen 408 p. Prometheus, € 39,99

speelde een belangrijke rol in het debat over de koloniale politiek én wordt nog altijd gezien als literair meesterwerk. Dat gold echter niet voor *Fabriekskinderen* (1863) van J.J. Cremer. Deze novelle was een larmoyante draak, maar zwengelde wel de discussie over kinderarbeid aan. Vandaar dat ook Cremer een plaatsje in deze literatuurgeschiedenis heeft verdiend.

Rob Hartmans is historicus, journalist en vertaler.

TOP 5
VAN DEZE
MAAND1 **'t Hooge Nest**
Roxane van Iperen
Overamstel, € 21,992 **Het dorp**
Wim Daniëls
De Bezige Bij, € 19,993 **De Bourgon-diërs**
Bart Van Loo
De Bezige Bij, € 34,994 **Het verdriet van Nijmegen**
Bart Janssen
Vantilt, € 34,505 **De jonge Rembrandt**
Onno Blom
De Bezige Bij, € 29,99Deze top 5 is gebaseerd op de verkoop van de Libris-boekhandels: www.libris.nl**Atlas van een bezette stad. Amsterdam 1940-1945** Bianca Stigter 560 p. Atlas Contact, € 59,99**Ivo Samkalden. Een rechtlijnig democraat** Martijn van Empel 414 p. Prometheus, € 29,99**De metamorfose van Heusden. Hoe een vestingstad aan de sloopkogel ontsnapte** Hilde van Engen, Annemarie Lavèn en Anthony Maas 221 p. Pictures Publishers, € 29,95

Schuldige stad

→ **DE DICHTER EN KUNSTENAAR ARMANDO** groeide in de oorlog op in de buurt van concentratiekamp Amersfoort en muntte de term 'schuldig landschap'. Alsof de bossen rond het kamp op z'n minst medeplichtig waren aan de misdaden die daar gepleegd waren. Met die blik gezien is Amsterdam een 'schuldige stad', aangezien daar tijdens de oorlog de meerderheid van de Nederlandse Joden naar de vernietigingskampen werd gedeporteerd, verzetsstrijders werden gemarteld en fanatieke NSB'ers hun stadsgenoten terroriseerden. In dit indrukwekkende boek worden niet alleen de plekken waar dit gebeurde in kaart gebracht, maar ook de adressen waar verzetsgroepen bijeenkwamen, onderduikers verbleven en de voedseldistributie was gevestigd.

Regent met lef

→ **MENSEN ONDER DE VIJFTIG** zullen zijn naam nauwelijks nog kennen, en voor de ouderen was hij vooral de burgemeester die Amsterdam door een roerige periode (1967-1977) loodste. Ivo Samkalden was de eerste Jood die dit ambt bekleedde, maar hij had de oorlog overleefd in een jappenkamp. Hij was een van die klassieke sociaal-democratische regenten voor wie de democratie en rechtsstaat heilig waren, en die als bestuurders knopen durfden doorhakken en bereid waren in te gaan tegen hun eigen achterban. Als pleitbezorger van de Indonesische onafhankelijkheid, voorvechter van de Europese eenheid, minister van Justitie en burgemeester speelde hij ontegenzeggelijk een belangrijke rol, al bleef hij immer bescheiden.

Nieuwe oude vestingstad

→ **ALS DERTIENJARIG GESCHIEDENISFREAKJE** was ik diep onder de indruk: op de vestingwal van Heusden zag ik voor het eerst een echte standerdmolen, die ik alleen kende van oude gravures die waren afgedrukt in de door mij verslonden geschiedenisboeken. Hoewel de molen splinternieuw was, ervoer ik toch iets van een 'historische sensatie'. Begin jaren zeventig werd het oude vestingstadje namelijk zeer voortvarend gerestaureerd, waarbij er niet voor werd teruggeschrokken verdwenen objecten opnieuw te bouwen. Over de opmerkelijke restauratie van een bijna onherstelbaar gemoderniseerd stadje, en de discussies en financiële problemen waarmee dit alles gepaard ging, gaat dit prachtig geïllustreerde boek. (RH)

Niet wachten op God

Frederiksoord, een van de kolonies van de Maatschappij van Weldadigheid.

Biografie van een gedreven plannenmaker

Wie *Het pauperparadijs* van Suzanna Jansen heeft gelezen, denkt bij de 'kolonies' die de Maatschappij van Weldadigheid begin negentiende eeuw in Drenthe stichtte in de eerste plaats aan vernedering, stigmatisering en uitbuiting. Het idee dat 'onmaatschappelijke elementen' opgevoed moesten worden tot eerbare burgers zien we nu als uiterst paternalistisch, en ook toen al was er veel kritiek. De oerconservatieve literator Willem Bilderdijk vond het getuigen van duivelse 'hoogmoed en egoïsmus' dat mensen dachten dat zij konden ingrijpen in het goddelijk plan. God wilde immers 'geen plannenmakers, maar wachters in de wijngaard'. Johannes van den Bosch, de oprichter van deze kolonies, was echter een gedreven plannenmaker, die niet wilde wachten tot het God behaagde om iets te doen aan het

lot van de allerarmsten. Dat zijn aanpak nu niet meer wordt toegejuicht, maar toen bijzonder vooruitstrevend was, blijkt duidelijk uit de fraaie biografie die Angelie Sens van hem schreef. Van den Bosch staat niet alleen bekend als de stichter van de Drentse pauperkolonies, maar probeerde ook in Suriname de slavernij aan te pakken en voerde als gouverneur-generaal van Nederlands-Indië het cultuurstelsel in. Ook bij deze kwesties moeten zijn maatregelen en opvattingen niet worden beoordeeld met eenentwintigste-eeuwse normen, maar dienen ze te worden gezien in het licht van die tijd. (RH)

De kolonieman. Johannes van den Bosch 1780-1844. Volksverheffer in naam van de koning Angelie Sens 477 p. Balans, € 35,-

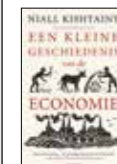
'Het is een heilige plicht van ieder, die daartoe geroepen is, het lot van den ongelukkigen neger te verbeteren, voor zoo verre dit zonder gevaar van de maatschappelijke orde [...] geschieden kan.'

Johannes van den Bosch over de slavernij in Suriname en op de Antillen.

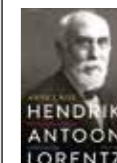
» EN OOK NOG...

Vrouwen speelden in de vroege Middeleeuwen doorgaans een ondergeschikte rol, maar er waren genoeg uitzonderingen die zich verzetten tegen de regels die samenleving en kerk stelden. Bijvoorbeeld vorstinnen die de taak van hun overleden echtgenoot overnamen. **Lof en laster. Vrouwen in de vroege Middeleeuwen** Luit van der Tuuk 316 p. Omniboek, € 21,99

Economische geschiedenis lijkt vaak saai, maar eigenlijk is dat vreemd. Vanaf de oudste tijden heeft de mens handelgedreven en gestreefd naar meer welvaart. Dit is een uiterst leesbaar overzicht. **Een kleine geschiedenis van de economie** Niall Kishtainy 364 p. Thomas Rap, € 22,99

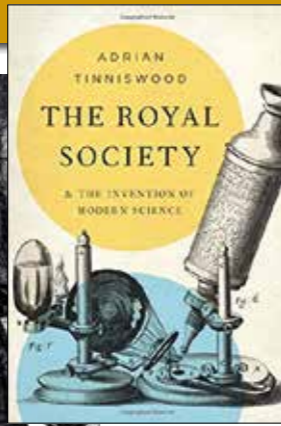
Lorentz was een van de grootste natuurwetenschappers van zijn tijd, kreeg de Nobelprijs en werd door Einstein 'een levend kunstwerk' genoemd. **Hendrik Antoon Lorentz, natuurkundige, 1853-1928** Anne J. Kox 316 p. Balans, € 27,50

Onafhankelijke wetenschap

Bijeenkomst van de Royal Society.

The Royal Society & the Invention of Modern Science
Adrian Tinniswood
208 p. Head of Zeus,
£ 18,99

Geen politiek of theologie in de Royal Society

Eind 1660 openden zich in Londen de deuren van de Royal Society, een genootschap bestaande uit academici, amateurgeleerden en leden van de hofhouding. De koning zelf was de beschermheer van deze veredelde herenclub. Over politiek en theologie werd niet gesproken, zo schrijft Adrian Tinniswood in zijn boek over dit genootschap, maar wel over pas ontdekte sterren, de bloedsomloop en het opzetten van dode lichamen. Zijn boek staat vol anekdotes over curieuze experimenten. De opslagruimte van de Royal Society – een rariteitenkabinet – groeide al snel uit tot een toeristische trekpleister. Maar achter de excentriciteiten van het genootschap ging een serieuze speurtocht naar kennis en wetenschap

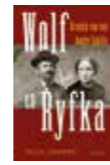
schuil. Newton, Darwin en Hawking werden er niet voor niets lid van. In 1671 trad de eerste buitenlandse wetenschapper toe: Christiaan Huygens. Een eeuw later werd een Nederlandse versie opgericht: het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelyke Wysbegeerte. De Royal Society vervult nog steeds een belangrijke functie. In een tijd waarin wetenschappelijk onderzoek in handen is van overheden, universiteiten en het bedrijfsleven, is er behoefte aan zo'n onafhankelijk instituut. Nooit eerder was het motto zo belangrijk: *Nullius in verba*, ofwel: 'Geloof niemand op zijn woord.'

Patrick IJendoorn is correspondent van de Volkskrant.

» EN OOK NOG...

Rembrandt was een geniaal kunstenaar, maar wordt vaak gezien als een onaangenaam, egoïstisch en onbetrouwbaar sujet. Een beeld dat volgens dit boekje niet gestaafd wordt door feiten. **Rembrandts plan Machiel Bosman** 218 p. Athenaeum-Polak & Van Genneep, € 17,50

Willy Lindwer maakte tal van documentaires en schreef verschillende boeken over de Jodenvervolgung. Nu ging hij op zoek naar zijn grootouders en de verdwenen wereld van de Joden in Oost-Europa. **Wolf en Ryfka. Kroniek van een Joodse familie Willy Lindwer** 290 p. Prometheus, € 24,99

Had de executie van 23 medewerkers van verzetstribunaal *Trouw* voorkomen kunnen worden? Een nauwgezette reconstructie met een genuanceerd oordeel. **Duivels dilemma Peter Bak** 203 p. Verloren, € 19,-

Josef Kotalla, tweede van links, bij zijn proces in 1948.

Klap van de kroonluchter

Kampbeul Kotalla zag zichzelf als slachtoffer

E r hangt een waas over zijn gezicht. Het is geen kou, het is de walm van een vreugdeloze, sombere extase; de extase van geslacht en de dood, die elkaar in het schuilhol van de menselijke dierlijkheid gevonden hebben.' Die impressie gaf de romancier en dichter Theun de Vries in juni 1945 van SS-kampbewaker Josef Kotalla, die hij als gevangene in kamp Amersfoort had meegemaakt. Een monster zou Kotalla zijn, over wie mythische verhalen de ronde deden. Hij zou zelfs vingers afgesneden hebben van gevangenen. De grote verdienste van Richard Hovings biografie *De beul van Amersfoort* is dat hij daarin nuchter het leven van Kotalla reconstrueert. Hij laat zien dat zowel de slachtoffers als deze oorlogsmisdadiger zelf aan dichterlijke verbeelding deden. Nadat Kotalla bij de bevrijding door Nederlandse politieambtenaren was gearresteerd en voor de eerste keer verhoord, klaagde hij dat hij daarbij gemolesteerd was. Hij zou er een open, bloedende gezichtswond aan hebben overgehouden. Hoving wijst er fijntjes op dat die wond niet te zien is op de foto die meteen na dat verhoor gemaakt is. Ook al klopt het verhaal van de afgesneden vingers niet, ook voor Hoving staat vast dat

Kotalla een sadist van het allergenste soort was, die veel gevangenen de dood in heeft gejaagd. Intrigerender is de vraag hoe je zo iets onmenselijks kunt doen. Het antwoord: Kotalla kampte zijn leven lang met psychiatrische stoornissen en bracht regelmatig periodes in klinieken door – zelfs toen hij bewaker in Amersfoort was. Hij was een miezerig mannetje dat ervan droomde naar het oostfront te gaan, maar daarvoor werd afgewezen. Ook hielp het niet dat hij in zijn vroege jeugd een zware kroonluchter op zijn kop kreeg; denklijk hield hij daar een hersenbeschadiging aan over. Met de medische kennis van nu zou je Kotalla vermoedelijk kunnen bestempelen als een autist zonder het vermogen zich in anderen in te leven. Hij conformeerde zich aan de geweldscultuur die in kamp Amersfoort heerste. Een

zielenpoot, die het de wereld betaald zette dat die hem over het hoofd zag. Hij beschouwde zichzelf als een slachtoffer, ook al toonde hij voor de bühne berouw. Tot zijn laatste snik procedeerde hij tegen de Staat der Nederlanden. Dit monster stierf terecht in gevangenschap.

Jeroen Vullings is biograaf en criticus.

De beul van Amersfoort. Biografie van Josef Kotalla (1908-1979) Richard Hoving 389 p. Prometheus, € 24,99

3 BOEKEN OVER HET OOSTBLOK

1 Over de Muur
Rik Tyrions 288 p. Davidsfonds, € 24,99

Anders dan de ondertitel *Duitsland 30 jaar later* aangeeft, gaat dit boek niet alleen over de periode na de val van de Berlijnse Muur. De hele geschiedenis na de Tweede Wereldoorlog wordt op bondige en leesbare wijze beschreven, tot en met het niet erg hoopvol stembode heden.

2 Vervagende grenzen
Hans Glaubitz 340 p. Prometheus, € 19,99

Voor veel West-Europeanen was de wereld achter het IJzeren Gordijn terra incognita, en nog altijd kennen weinigen dit deel van ons continent. Oud-diplomaat Hans Glaubitz komt er al bijna vijftig jaar en heeft hierover veel te vertellen.

3 Rode liefde
Maxim Leo 269 p. Cossee, € 19,99

Hoewel de communistische DDR niet het resultaat was van een socialistische revolutie, maar van de machtspolitiek van de overwinnaars, geloofden sommigen dat hier een nieuw en beter Duitsland kon ontstaan. Deze geschiedenis van drie generaties laat zien hoe dergelijke ideeën stukliepen op de realiteit.

3 VRAGEN AAN...

FRANS VERHAGEN

OVER DE ROOSEVELTS

1 WAAROM BEHANDELT U THEODORE, ELEANOR EN FRANKLIN IN ÉÉN BOEK?
'De drie Roosevelts speelden een cruciale rol in de vormgeving van de *American Century*, een lange periode waarin de VS een belangrijke positie innamen op het wereldtoneel. Theodore Roosevelt begon ermee; Franklin en Eleanor bouwden voort op zijn erfenis.'

2 WAT MAAKTE HEN ZO GOED?
'Zij stegen in zware tijden boven zichzelf uit. Theodore zorgde voor sociale wetgeving en economische regulering. Franklin ontwikkelde zijn New Deal en bepaalde met de Amerikaanse interventie mede de uitkomst van de Tweede Wereldoorlog. Eleanor maakte zich hard voor universele mensenrechten.'

3 HOE ZIT HET NU MET DE AMERICAN CENTURY?
'Die loopt ten einde. Trump stelt het Amerikaanse belang voorop en werkt internationale organisaties en afspraken tegen, waardoor de VS zich terugtrekken in een nieuw soort isolationisme. De huidige Amerikaanse samenleving kan daarom nog veel leren van de Roosevelts.'

De Roosevelts. Vormgevers van de *American Century* Frans Verhagen 272 p. Omniboek € 25,-